CORE
Metadata, citation and similar papers at core.ac.uk
Provided by Zhytomyr State University Library

УДК 82.09

М.М. Ячменьова,
аспірант
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

МАГІЧНИЙ "СКАРБ" "ЛІСОВОЇ ПІСНІ" ЛЕСІ УКРАЇНКИ

У статті зосереджено увагу на магічному реалізмі – найбільш радикальному художньому методі вторгнення і зміни домінуючих дискурсів. "Лісова пісня" – форма нової драми, приклад боротьби домінуючого народницького й нового антинародницького (модерністського) дискурсу. Показується, що ця форма є магічно-реалістичною. Тому "Лісова пісня" – це магічний "скарб", закладений в народному житті, який дозволив створити справжній витвір мистецтва та будувати нову світову літературу.

Більшість, якщо не всі літературознавці, пов'язують появу магічного реалізму з латиноамериканською традицією. Але магічний реалізм має своє коріння на загальній сцені світового модернізму й реалізму [1; 2]. Термін "магічний реалізм" (Magischer Realismus) був уведений Францем Ро в монографії "Постекспресіонізм, магічний реалізм: проблеми новітнього європейського живопису" (Nach-Expressionismus, Magischer Realismus: Probleme der neuesten Europäischen Malerei) (1925), який визначав нову тенденцію в європейському мистецтві. Хоча основною темою дослідження було образотворче мистецтво, Франц Ро здійснив загальний аналіз "магічного реалізму" в літературі. Завдяки цьому аналізу, були очевидні дві його вихідні літературні тенденції: перша пов'язана з раннім символістом Артюром Рембо, друга – з прихильником принципів натуралізму Емілем Золя.

Починаючи з 1925, літературне суспільство прийняло термін Франца Ро. Для представників магічного реалізму було характерне ретельне опрацьовування побутових і пейзажних деталей. Одночасно з цим вони акцентували риси романтичного відчуження, прихованого символізму та символічного підтексту, вільнодумних політичних натяків, які створювалися в умовах посиленого цензурного гніту. В результаті цього початковий мотив твору стає сном наяву.

Зі становленням та розвитком модернізму, як тенденції в літературі, магічний реалізм став одним з найбільш радикальних художніх методів. У термінах літературної критики магічний реалізм описується як добровільний акт відмови від центрального дискурсу, експериментування, що починається з реалізму й проходить через натуралізм до модернізму.

У парадигмі магічного реалізму художник розглядався як носій магічної здатності "заклясти" реальність, додати їй – за допомогою творчих (інтерпретаційних) зусиль – ті або інші риси, аж до таких, які зробили б її прийнятною для людини. Магічний реалізм дублює існуючу реальність, щоб створювати альтернативний світ, який виправляє так звану "існуючу реальність". Таким чином він виправляє помилки, від яких ця "реальність" залежить. Отже, магічний реалізм проявляє себе як прийом вторгнення й зміни домінуючих дискурсів.

Становлення модернізму в український літературі відбувалося на зламі XIX та XX століть у боротьбі двох дискурсів: народницького, домінуючого на той час, й нового, антинародницького, який тільки-но народжувався й містив у собі потенціал модерністського дискурсу. У критиці зламу віків термін "народництво" використовувався як означення старої й побореної вже традиції української літератури. Народництво бачилося головним ворогом нового, тим несучасним, що гальмувало літературу. Відомий критик народництва Микола Євшан пов'язує з народництвом культурний утилітаризм, культ практичного розуму, спрямованого проти химер фантазії. Він підкреслює, що література, яка називалася народною, по суті, такою ніколи не була: "...наші народні письменники рідко коли наближувалися до народної душі, ходили напомацки і найбільше припадково надибали на скарби… Народної літератури ми, таким чином, не маємо. Нове покоління пішло хибним шляхом. Воно не на тому терені вело війну з україножилами, на якому її треба було вести. Як це треба робити, показала Кобилянська в "Землі", Коцюбинський у "Тінях забутих предків", Леся Українка в "Лісовій пісні"… Отже, нове покоління мало використати спочатку скарби, закладені в народному житті, а не будувати одразу нову літературу" [3:148].

Дійсно, стосовно української літератури можна навести яскравий приклад появи ознак магічного реалізму – драму-феєрію Лесі Українки "Лісова пісня" (1911 р.). Леся Українка розглядала саме драму головним жанром сучасного мистецтва, модерності. Вона була дуже нетерпима до національного імітаційного народницького театру, який, як підкреслювала Соломія Павличко, "дотепер офіційним літературним каноном відноситься до кращих надбань української культури" [3: 64]. Леся Українка вважала, що театр був найслабшим місцем української культури, з найбільш відсталою тематикою й поетикою, а тому рішуче вимагав радикальної зміни на прикладі європейської драми, особливо німецького драматурга Герхарда Гауптмана. Наприклад, у листі з Берліну до сестри вона пише: "Німці грають чудово, дуже типічно і вже так "народно", що нехай наші українські актори сховаються!" [4: 87].

Драми Гауптмана зламу століть – разом з драмами Ібсена – були основою репертуару нового європейського театру та демонстрували конфлікт традиційної етики старшого покоління з прагматизмом молодих. Гауптман є одним із "законодавців" стильових шукань епохи та творцем "нової драми". Драми Гауптмана вражають надзвичайним різноманіттям поетичних засобів і художніх прийомів. Вони соціально і філософськи насичені, глибоко психологічні, рясніють символами, що додають приватним конфліктам характер узагальнення.

Попередником "Лісової пісні" була символістська драма-казка (ein Marchendrama) "Затоплений дзвін" (1896 р.). У драмі синтезовані риси символізму, реалії німецької провінції й картини, народжені фантазією автора, фольклорні мотиви й елементи старонімецьких християнських міфів. Перед нами – два абсолютно чужих один

одному світи, один з яких – населена обивателями "долина", інший – гори, населені казковими, фантастичними істотами. Мешканці гір – Водяний і Лісовик, стара мудра чаклунка Віттіха і юна золотоволоса фея Раутенделейн, гноми й ельфи – з презирством відносяться до "долини", до "людей-вовків", які завжди готові "світлу зіпсувати життя, запаскудити його". У драмі "Затоплений дзвін" присутня тема художника й мистецтва. Художником-творцем є ливарник дзвонів майстер Генріх. Генріх мріє про згоду частин із цілим, про гармонійність і завершеність, які і є прикметами "скарбу", дозволяють із "маси грубої", з "хаосу" народитися "формі", справжньому витвору мистецтва. Але він не може з'єднати, сплавити в своїй творчості обидва ці початки. Він і сам весь витканий із суперечностей: зухвалий і слабкий, честолюбний і щирий, гордий і жалюгідний. Метання між реальністю і мрією, "долиною" і "горами" закінчується смертю Генріха.

Леся Українка назвала "Лісову пісню" драмою-феєрією, тому що в ній, як і в драмі Гауптмана, відбуваються незвичайні, неймовірні перетворення та поряд із людьми діють постаті, створені їхньою уявою. Авторка зазначала, що "Лісова пісня" з'явилася в результаті спогаду про дитинство, проведене на Волині, коли її навіки зачарував образ лісової русалки, мавки. А прототипами реальних образів у драмі були волинські селяни. У листі до А.Ю. Кримського в жовтні 1911 року Леся Українка пише: "Треба було в Єгипті вродитись, то, може, й був би лад, але ж найгірша помилка мого життя – се що я зросла у волинських лісах, решта все тільки логічні наслідки. А проте я не згадую лихом волинських лісів. Сього літа, згадавши про їх, написала "драму-феєрію" на честь їм, і вона дала мені багато радощів, хоч я й відхорувала за неї (без сього вже не йде!). Се, властиве, ein Marchendrama, по термінології Гауптмана (так він зве свій "Потоплений дзвін"), але я не знаю, як би се могло по-нашому зватись. Чи Ви знаєте, що я дуже люблю казки і можу їх видумувати мільйони?" [5: 373].

У драмі природа, міфічні персонажі (Лісовик, Перелесник, "Той, що в скалі сидить", "Той, що греблі рве", Водяник, русалки та Мавка) є повноправними дійовими особами. Перед головним героєм п'єси Лукашем постає складне питання вибору між світами: духовним, творчим (любов до Мавки, яка високо цінує здатність людини до творчості), земним матеріальним (одруження з багатодітною вдовою Килиною). Поетичний світ високої духовності стикається з меркантильним світом. Під упливом матері Лукаш одружується з Килиною та втрачає абсолютно все: і любов, і вміння відчувати красу, милуватися нею, і здатність до творчості. І що дуже символічно: він навіть втрачає можливість грати на сопілці, чарівний звук якої в першій дії й пробудив кохання Мавки до нього.

Хоча драма "Лісова пісня" має багато загальних рис, вона, на відміну від драми "Затоплений дзвін", є новаторською. Це підкреслює у статті Тамара Борисюк: "У прагненні авторки гармонізувати високі філософські проблеми й фантастику фольклорно-міфологічного світу – оригінальність задуму поетеси, її новаторство в розвитку жанру феєрії… В образі Гауптманового Генріха письменниця бачить неспроможність рішуче і назавжди порвати з буржуазною сім'єю, в полоні якої він перебуває… Обдарованість, що найяскравіше втілилась у Лукашеві, свідчить про можливості народного характеру. Душа прагне волі як свободи "природної" людини. У своєрідній міфологічній формі Леся Українка дала свою концепцію людини, детерміновану співвіднесенням реального і символічного. Ідейно-естетична позиція Лесі Українки розкривається в "Лісовій пісні" через світосприйняття дійсності й міфа" [6:17-18].

Новаторство "Лісової пісні" полягає в тому, що авторка йде далі натуралізму та символізму та переборює метання між реальністю й мрією. Своєю високою поезією Леся Українка як магією "заклинає" реальність, створюючи альтернативний світ. Цей світ узгоджує та єднає людину й природу, формує гармонійність і завершеність. Тому драма має оптимістичне закінчення – останній монолог Мавки – це пісня про невмирущість духовного, про вічність краси:

О, не журися за тіло!
Ясним вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злетіло.
Легкий, пухкий попілець
ляже, вернувшися, в рідну землицю,
вкупі з водою там зростить вербицю, -
стане початком тоді мій кінець.
Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.
Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.
Я їм тоді проспіваю
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю...
Грай же, коханий, благаю! [7: 292]

Таким чином, драма-феєрія "Лісова пісня" – глибоко філософський твір про взаємодію добра і зла, про боротьбу людини за вільне, красиве, духовно багате життя. Це гімн єднанню людини й природи. Визначаючи форму нової драми в незакінченій статті "Новітня суспільна драма" (1901 р.) Леся Українка пише: "…це форма

драми настрою, символічно-реалістична…" [8: 250]. Продовжуючи її думку, можна ґрунтовно визначити драму "Лісова пісня" як магічно-реалістичну. Ця форма – магічний "скарб", закладений у народному житті, який дозволяє створити справжній витвір мистецтва та будувати нову світову літературу. Дмитро Чижевський пише: "Леся Українка закінчує історію українського реалізму в надзвичайно цінній формі, яка фактично виводить літературу далеко за межі реалізму, а українську літературу робить – уперше – літературою світовою. … В "Лісовій пісні" поєднується Гоголь з Гауптманом. … Вона вже почала свій власний шлях … і від поширення літературної мови переходила до поширення літературних форм у цілком новому напрямі" [9: 560].

СПИСОК ВИКОРАСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. D'haen Theo L. Magical Realism and Postmodernism: Decentering Privileged Centers // Magical Realism: Theory, History, Community. – Durham, NC: Duke University Press, 1995. – P. 191-208.
2. Guenther I. Magic Realism, New Objectivity, and the Arts during the Weimar Republic // Magical Realism: Theory, History, Community. – Durham, NC: Duke University Press, 1995. – P. 33-74.
3. Павличко С. Теорія літератури / Віра Агеєва (упоряд.), Марія Зубрицька (передмов.), Богдан Кравченко (упоряд.). – К. : Основи, 2002. – 679 с.
4. Леся Українка. Зібрання творів в дванадцяти томах.– К.: "Наукова думка", 1978. – Т. 11. – 479 с.
5. Леся Українка. Зібрання творів в дванадцяти томах.– К.: "Наукова думка", 1979. – Т. 12. – 696 с.
6. Борисюк Т. "Лісова пісня" Лесі Українки і "Затоплений дзвін" Гергарта Гауптмана // Слово і час. – 1990.– № 3.– С. 15–20.
7. Леся Українка. Лісова пісня // Леся Українка. Зібрання творів в дванадцяти томах. – К.: "Наукова думка", 1976. – Том 5. – 336 с.
8. Леся Українка. Зібрання творів в дванадцяти томах. – К.: "Наукова думка", 1977. – Том 8. – 320 с.
9. Чижевський Д.І. Історія української літератури. – К: "Академія", 2003. – 568 с.

Матеріал надійшов до редакції 25.10.2006 р.

Ячменева М.Н. Магическое "сокровище" "Лесной песни" Леси Украинки.

В статье сосредоточенно внимание на магическом реализме – наиболее радикальном художественном методе вторжения и изменения доминирующего дискурса. "Лесная песня" – форма новой драмы, пример борьбы доминирующего народнического и нового антинароднического (модернистского) дискурса. Показывается, что эта форма является магически-реалистичной. Потому "Лесная песня" – это магическое "сокровище", заложенное в народной жизни, которое позволило создать настоящее произведение искусства и строить новую мировую литературу.

Yachmeneva M.M. Magic "treasure" of Lesya Ukrainka "Forest song".

In the article concentrated attention on magic realism – most radical artistic method of encroachment and change of dominant discourses. The "Forest song" is the form of new drama, example of fight of dominant populist and new antipopulist (modernistic) discourse. It is shown, that this form is magically-realistic. That is why the "Forest song" is the magic "treasure" stopped up in folk life, which allowed to create the real work of art and build new world literature.